

สมเด็จพระสังฆราช กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

พระประวัติสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์

วัดบวรนิเวศวิหาร

☀ พระประวัติเบื้องต้น

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ พระนามเดิมหม่อมราชวงศ์ชื่นทรงเป็นโอรส หม่อมเจ้าถนอม และหม่อมเอม ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๕ ตรงกับ วันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอก จัตวาศก จุลศักราช ๑๒๓๔ เวลา ๑๗.๐๐ นาฬิกา จึงทรง เป็นพระราชปนัดดาในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ทรงเนืองในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีด้วย เพราะกรมหมื่นมเหศวรวิลาสและพระอนุชา คือ กรมหมื่นวิษณุภาณีภทร (พระองค์เจ้าสุประดิษฐ์ วรฤทธิราชมหายุทธ บวรุษยรัตนราชวโร

รส) ประสูติแต่เจ้าจอมมารตาน้อย ซึ่งเป็นธิดาของพระอินทรอโถย (เจ้าฟ้าทศไทย) โอรสของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ราชพัสดุของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีบางอย่างที่ทรงได้รับสืบต่อมา เช่น พระแท่นหินอ่อนยังอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร) ส่วนหม่อมเอมเป็นธิดาพระยาดำรงค์ราชพลชั้น (จ๋ม) ซึ่งเป็นบุตรเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) บุตรเจ้าพระยามหาโยธา (พญาเจ๋ง) ต้นสกุลคชเสนี

เมื่อมีพระชนมายุพอจะเป็นมหาดเล็ก ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ฯ สยามมกุฎราชกุมารในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็น “คะเต็ด” ทหารม้าในกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภ มีหน้าที่ตามเสด็จรักษาพระองค์ทำนององครักษ์ เวลาอยู่ประจำการตามหน้าที่ ในพระบรมมหาราชวังชั้นใน ได้พำนักอยู่ ณ ตำหนัก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) พระองค์เจ้าศรีนาคสวาทิ ซึ่งทรงเป็นผู้อุปการะและอบรมสั่งสอน

☀️ ทรงบรรพชา

เมื่อมีพระชนมายุเจริญขึ้นแล้ว ได้ทรงออกจากวังและได้บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดบวรนิเวศวิหาร พระพรหมมุนี (สุมิตตตเถร เหมือน) วัดบรมนิวาส เป็นพระอุปชฌายะในขณะที ทรงบรรพชาเป็นสามเณรนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ยังทรงพระชนม์อยู่ แต่ปรากฏในหนังสือตำนานวัดบวรนิเวศวิหารว่า ในระยะหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ไม่ค่อยได้ทรงเป็นพระอุปชฌายะ แม้ในวัดนี้ก็ไม่ทรงรับเป็น พระอุปชฌายะ แต่โปรดให้บวชอยู่ในวัดได้ต้องถือพระอุปชฌายะอื่น ในระหว่างที่ทรงเป็นสามเณร ได้ตามเสด็จสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ไปประทับอยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม ซึ่งในขณะนั้น ม.ร.ว.ชูบ (พระยานครภักดีฯ) ผู้เป็นพี่ได้อุปสมบทอยู่ที่วัดมกุฏฯ และต่อมาได้ตามเสด็จ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส กลับมาวัดบวรนิเวศวิหาร ในปลายสมัย สมเด็จพระมหา

ประวัติเมื่อครั้งทรงบรรพชาและอุปสมบท

เมื่อมีพระชนมายุเจ็ดขวบ ได้เสด็จออกบวชวันและได้ทรงถวายผ้าสามผืน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร โดยมี พระพรหมมุนี (กิตติสารตฺเถรแพ่ง) วัดบวรนิเวศ มีพระอุปัชฌาย์ ในขณะที่ยังทรงบรรพชาเป็นสามเณร สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในขณะนั้นทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเป็นพระอาจารย์ปกครอง และในปีนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เสด็จไปประทับอยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม และเสด็จทอดสังฆทานที่ วัดมกุฏกษัตริยารามแล้ว ได้ทรงเสด็จไปประทับอยู่ที่ วัดมกุฏกษัตริยารามแล้ว

ในศกเดียวกันนั้น พระเจ้าอุยอดราชย์ในรัชกาลที่ ๕ ที่ ๕ พระองค์ จะทรงผนวชเป็นสามเณร สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เสด็จถึงในพระที่นั่งวิมลวเนศวรวิหาร ทรงองค์จึงสนทนากับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระวชิรญาณวโรรส ทรงรับสั่งให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเข้าสอบไล่ครั้งแรกที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ สอบไล่ได้เป็นเปรียญ ๕ ประโยค เมื่อครั้งทรงเป็นสามเณร

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร โดยมีพระพรหมมุนี (กิตติสารตฺเถรแพ่ง) วัดมกุฏกษัตริยาราม มีพระอุปัชฌาย์ และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่ออุปสมบทแล้วได้ทรงเข้าสอบไล่ที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ สอบไล่ได้ ๒ ประโยค มีเปรียญ ๗ ประโยค

ในคราวที่ทรงอุปสมบทเป็นสามเณรนั้น สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ได้ทรงทอดสังฆทาน และได้พระพรหมมุนีในวัดบวรนิเวศวิหาร

สมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อทรงบรรพชาแล้ว ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และทรงศึกษาจากพระอาจารย์อื่นบ้าง เช่น หม่อมเจ้าพระปกากร, พระสุทนต์สัจฉัย (สาย) ได้ทรงเข้าสอบไล่ครั้งแรกที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ สอบไล่ได้เปรียญ ๕ ประโยค เมื่อยังทรงเป็นสามเณร

☀️ ทรงอุปสมบท

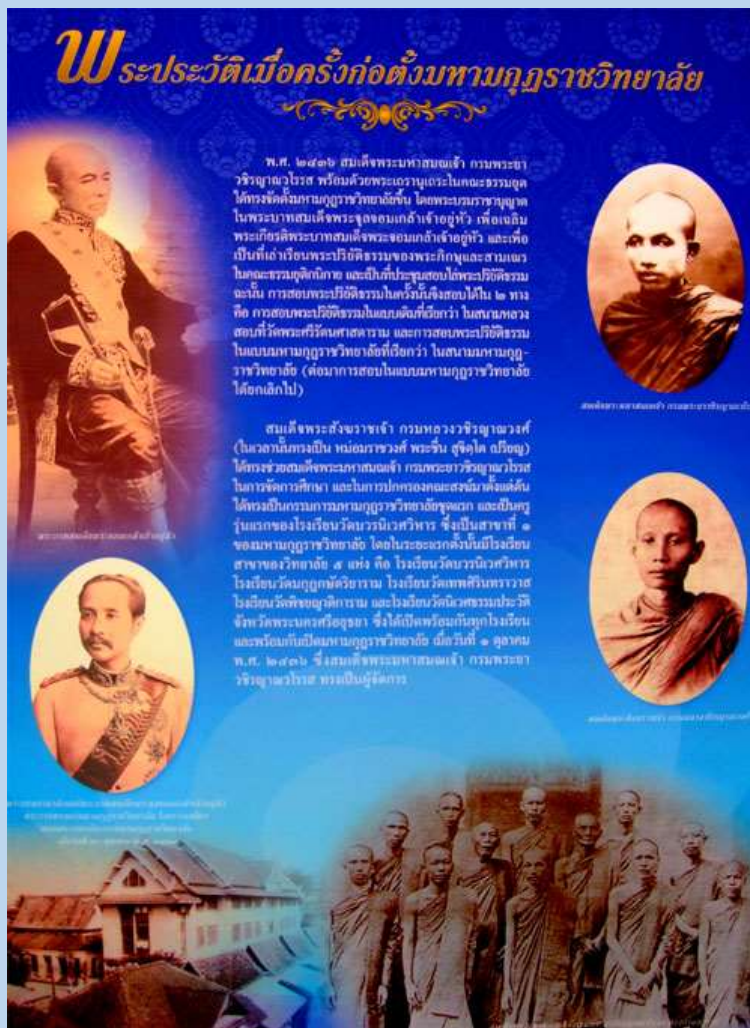
ได้ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร มีพระพรหมมุนี (กิตติสารตฺเถรแพ่ง) วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นพระอุปัชฌายะ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อทรงดำรงพระยศเป็น กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๕ ทั้งการบรรพชาในครั้งก่อนและการอุปสมบทในครั้งนี้

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พระราชทานพระราชูปถัมภ์ และได้พระราชทานพระราชูปถัมภ์ตลอดมา

ในปีต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ได้ทรงจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมชั้นสูง และเป็นที่ประชุมแปลสอบไล่ เรียกว่าเป็นส่วนวิทยาลัยแผนกหนึ่งจัดโรงเรียนขึ้นตามพระอารามเป็นสาขาของวิทยาลัยอีกแผนกหนึ่ง ฉะนั้น การสอบไล่พระปริยัติธรรมจึงสอบได้ ๒ แห่ง คือ สนามหลวงแห่ง ๑ สนามมหามกุฏราชวิทยาลัยแห่ง ๑ (ต่อมา ทรงเลิกสนามมหามกุฏ ฯ) เปรียญผู้สอบได้ ทรงตั้งให้เป็นเปรียญหลวงเหมือนกัน สมเด็จพระสังฆราชเจ้า (เวลานั้นทรงเป็น ม.ร.ว. พระชิน เปรียญ) ได้ทรงเป็นครูรุ่นแรกของโรงเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นสาขาที่ ๑ ของวิทยาลัย ที่เปิดพร้อมกันทุกโรงเรียน และพร้อมกันเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ นั้น

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้เคยรับสั่งแล้วว่า มีพระประสงค์จะสอบไล่เพียง ๕ ประโยคเท่านั้น จะไม่ทรงสอบต่อ ทรงตามอย่างสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ซึ่งทรงสอบเพียงเท่านั้น เพื่อมิให้เกินสมเด็จพระบรมชนกนาถ แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ โปรดให้สอบต่อไป และทรงคัดเลือกส่งเข้าสอบสนามหลวง หลังจากที่ทรงอุปสมบทแล้ว จึงทรงสอบต่อได้เป็นเปรียญ ๗ ประโยค เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ เมื่อทรงอุปสมบทได้ ๓ พรรษา ทรงพระกรุณาโปรดตั้งเป็นพระราชาคณะที่ พระสุคุณคณาภรณ์

ประวัติศาสตร์เมื่อครั้งก่อตั้งมหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๓๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พร้อมด้วยพระเถระผู้ใหญ่ในคณะธรรมยุต ได้ทรงจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น โดยพระบรมราชูปถัมภ์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุและสามเณรในคณะธรรมยุติกนิกาย และเป็นที่พักพิงของพระปริยัติธรรมและอื่น ๆ การสอบพระปริยัติธรรมในครั้งนั้นจึงสอบได้ใน ๒ ทาง คือ การสอบพระปริยัติธรรมในแบบเดิมที่เรียกว่า ในสนามหลวง สถานที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และการสอบพระปริยัติธรรมในแบบมหาวิทยาลัยที่เรียกว่า ในสนามมหามกุฏราชวิทยาลัย (ต่อมาการสอบในแบบมหามกุฏราชวิทยาลัยได้ยกเลิกไป)

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ในเวลานั้นทรงเป็น หล่อภรพวงศ์ พระจีน สุจิตโต ตรีขุณ) ได้ทรงช่วยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในการจัดการศึกษา และในการปกครองคณะสงฆ์คณะธรรมยุต ได้ทรงเป็นกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยชุดแรก และเป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนวัดมรรณพวิจิตรวิหาร ซึ่งเป็นสาขาที่ ๑ ของมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยในระยะแรกยังมีโรงเรียนสาขาอีก ๕ แห่ง คือ โรงเรียนวัดมรรณพวิจิตรวิหาร โรงเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ราชวสุโษสโยนวิเศษญวนศึกษา และโรงเรียนวัดนิเวศธรรมประวัติ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้เปิดพร้อมกันทุกโรงเรียน และพร้อมกันเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นผู้จัดการ

ครั้งนั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ได้ทรงเริ่มจัดการพระศาสนา ทั้งการศึกษา ทั้งการปกครอง ทั้งการอื่น ๆ ดังที่ปรากฏผลอยู่ในปัจจุบันนี้ ในเบื้องต้น เมื่อยังไม่ทรงมีอำนาจที่จะจัดในส่วนรวม ก็ได้ทรงจัดในส่วนเฉพาะคือ ได้ทรงจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น อันนับเป็นส่วนเฉพาะคณะธรรมยุต

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้ทรงมีส่วนร่วมร่วมกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ มาตั้งแต่ต้นในการงานหลายอย่าง กล่าวคือ

☀ พระภารกิจในการคณะสงฆ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์บำรุงการศึกษามณฑลหัวเมือง ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ให้ทรงเป็นผู้อำนวยการ

จัดการศึกษา โปรดให้บังคับพระอารามในหัวเมือง ซึ่งเป็นส่วนการพระศาสนา และ การศึกษาได้ ทั้งในมณฑลกรุงเทพฯ ทั้งในมณฑลหัวเมือง ตลอดพระราชอาณาจักร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้อยยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นเจ้าหน้าที่จัดการ อนุกุลในกิจที่ฝ่ายฆราวาสจะพึงทำ มีจัดการพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ ที่จะพระราชทานแก่ พระภิกษุสงฆ์ไปฝึกสอน เป็นต้น ตลอดจนการที่จะเบิกพระราชทรัพย์จากพระคลังไปจ่าย ใน การที่จะจัดตามพระราชประสงค์นี้ และโปรดเกล้า ฯ ให้ยกโรงเรียนพุทธศาสนิกชน ในหัว เมืองทั้งปวง มารวมขึ้นอยู่ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ เพื่อจะได้เป็นหมวดเดียวกัน สมเด็จพระ มหาสมณเจ้า ฯ ได้ทรงเลือกสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระสุคุณ ญาณภรณ์ให้เป็นผู้อำนวยการศึกษามณฑลจันทบุรีในศกนั้น

พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้มีการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) อันเป็นผลเนื่องมาจากการจัดการพระศาสนา และการศึกษาในหัวเมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ก็ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะมณฑลจันทบุรีในศกนั้น (พ.ศ. ๒๔๔๕)

W าระประวัติเมื่อครั้งทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในฐานะที่ทรงมีเจ้าคณะใหญ่ ในคณะธรรมยุต ได้ทรงมอบให้สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ปฏิบัติการต่าง ๆ ในคณะธรรมยุต ได้ทรงเป็นที่ปรึกษาในกรมวิหารของคณะ และในทางวัดทรงช่วยในการปกครองวัดมาโดยลำดับ ในตอนหลัง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อเสด็จหัวเมืองทุกครั้ง ตลอดถึงเสด็จไปประทับที่วังพระองค์ในครั้งสุดท้ายที่จังหวัดสงขลา ได้ทรงมอบให้สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ รับผิดชอบการวัด และได้ทรงตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์แทนพระองค์ เมื่อประสูติมาจนถึงในปี พ.ศ. ๒๔๖๓

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถึงพระชนม์ ในวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงครองวัดบวรนิเวศวิหารต่อมา (ในเวลานั้นกรมมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์) กรมพระองค์ได้ทรงปฏิบัติศาสนกิจที่พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงวางให้เป็นส่วนใหญ่

ในสมัยที่ทรงครองวัด ได้มีกิจอยู่และนับรวมกันมากขึ้น การอบรมสั่งสอนนวกะภิกษุ โดยมากได้ทรงประทานพระโอวาทอบรมด้วยพระองค์เอง ส่วนในด้าน การก่อสร้างในวัด ทรงสร้างถาวรวัตถุไว้เป็นอันมาก เช่น สี่กมุขอนุสาวรีย์สถาน ทรงสร้างซุ้มเหล็กเป็นอนุสาวรีย์วัดสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สึกเสถียรที่ถนนมหาสุรสิงหนาท ไร่เวียนสามกึ่งธรรมสถาน สึกเสถียรท่าปราโมช สึกเสถียรบวรราช และปฏิสังขาร อื่นอีกหลายแห่ง

พ.ศ. ๒๔๔๖ ทรงพระกรุณาโปรดเลื่อนสมณศักดิ์เสมอพระราชาคณะชั้นเทพที่ พระญาณวราภรณ์

พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเลื่อนสมณศักดิ์เสมอพระราชาคณะชั้นธรรมในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๔๖๔ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมณศักดิ์เสมอพระราชาคณะชั้นธรรมพิเศษในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นเจ้าคณะมณฑลอยุธยา (ตลอดมาจนทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ จึงทรงลาออก)

พ.ศ. ๒๔๗๑ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะในราชทินนามพิเศษว่า สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

ภาพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ลำดับตามพระชนมายุ

พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นประธานมหาเถรสมาคม บัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธิบดี ซึ่งประชวรชราพาธ

พ.ศ. ๒๔๘๕ ทรงเป็นประธานคณะวินัยธร ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔

☀ พระภารกิจทางการศึกษา

ส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาทั้งแผนกธรรมและบาลี ในสมัยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราธิบดี สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้ทรงเลือกพระเถระ ให้เป็นแม่กองสอบไล่ธรรม และบาลีตามวาระ ทั้งในมณฑลกรุงเทพฯ และมณฑลหัวเมือง ก็ได้ทรงรับเลือกให้เป็นแม่กองสอบไล่พระปริยัติธรรมหลายคราว เช่น ทรงเป็นแม่กองสอบไล่มณฑลปัตตานี ได้ทรงเป็นแม่กองสอบไล่มณฑลอยุธยา ทั้งระหว่างที่ทรงเป็นเจ้าคณะมณฑลนั้น และทรงได้รับเลือกเป็นแม่กองธรรมสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ แม่กองบาลีสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗

☀ พระภารกิจในคณะธรรมยุต

เมื่อพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราธิบดี สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงมีพระชราพาธเบียดเบียน ไม่เป็นการสะดวกที่จะทรงปฏิบัติพระภารกิจในฐานะเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ได้ทรงมอบหน้าที่เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ให้ทรงบัญชาการแทน ด้วยลายพระหัตถ์ลง

ลำดับภาพจากซ้ายไปขวา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า
และ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว)

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๗๗ เมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้น สิ้นพระชนม์ ใน พ.ศ.
๒๕๘๐ จึงได้ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา ตามแบบปกครองในคณะธรรมยุตสืบมา

เมื่อทรงรับหน้าที่ปกครองคณะธรรมยุตแล้ว ได้ทรงจัดการปกครองคณะธรรมยุต ที่สำคัญ
หลายประการ คือ

๑. วันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๗๗ ประกาศใช้ระเบียบการชั่วคราวของคณะธรรมยุต ด้วยความ
เห็นชอบของคณะกรรมการมหาเถรราชวิทยาลัยฝ่ายบรรพชิต โดยมีหลักการให้
คณะกรรมการมหาเถรฯ เลือกคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง มีจำนวนไม่เกิน ๙
ประกอบด้วย ประธาน ๑ รองประธาน ๑ กรรมการ ๖ และ เลขานุการ ๑ เพื่อทรงตั้งเป็น
กรรมการคณะธรรมยุต มีหน้าที่สอดส่อง แนะนำ ชี้แจงแสดงความเห็น วางระเบียบแบบ
แผน ปรับปรุงกติกากาอาณัติเป็นต้น สำหรับคณะธรรมยุตทั่วไปให้ถือวันวิสาขบูชาเป็นวัน
แต่งตั้ง อยู่ในตำแหน่งคราวละ ๑ ปี

๒. วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๐๑ เถรสมาคมคณะธรรมยุตมีมติให้เพิ่มจำนวนกรรมการคณะ
ธรรมยุต ๑๐ รูป ๕ รูปจากสังฆมนตรีธรรมยุต อีก ๕ รูป จากเถรสมาคมคณะธรรมยุต
ตามลำดับคะแนนที่ได้รับเลือก และให้กรรมการเถรสมาคมธรรมยุตเป็นผู้เลือก

๓. วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๔๘๑ เพื่ออนุวัตตามสมเด็จพระมหาสมณนิยม จิ่งวางระเบียบ กำหนดให้พระราชคณะตั้งแต่ชั้นราชขึ้นไปอยู่ที่ในพระนคร-ธนบุรี ดำรงตำแหน่งกรรมการ เกรสภาคคณะธรรมยุตประเภทประจำ มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษา แสดงความเห็นการคณะทั่ว ๆ ไป ในการนี้ถ้าเป็นการสมควรก็ทรงแต่งตั้งพระเถระที่เป็นพระราชคณะสามัญ เป็น กรรมการเกรสภาคคณะธรรมยุต ประเภทชั่วคราวก็ได้
๔. กำหนดความนิยม ให้เจ้าอาวาสพระครูสัญญาบัตร และพระราชคณะขึ้นไปในพระนคร-ธนบุรี ที่จะเดินทางไปพักแรมคืนต่างจังหวัด แจ้งการเดินทางไปนั้นให้เจ้าคณะใหญ่ทราบ
๕. กำหนดความนิยม ให้วัดที่มีภิกษุสามเณรมาก ควรตั้งพระเถระในวัดนั้น ๆ จำนวนตามแต่ จะเห็นสมควร เป็นกรรมการวัด มีหน้าที่ช่วยให้ความคิดเห็น เป็นที่ปรึกษาของเจ้าอาวาส
๖. วางระเบียบกำหนด ให้สามเณรต่อศีล ในวันขึ้นและแรม ๑๔ ค่ำ ของทุกเดือน
๗. ส่งพระเถระกรรมการคณะธรรมยุตออกไปตรวจการคณะสงฆ์ ในส่วนภูมิภาคจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคพายัพ ภาคอีสานและภาคใต้ ตามแต่กรณี
๘. ส่งนักเรียนปกครองและนักเรียนครูของมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ได้รับการอบรมแล้ว ไปยัง วัดที่ส่งเข้ามาบ้าง ส่งไปยังสำนักที่ต้องการขอมาบ้าง ปีละหลายรูป

๙. ส่งพระผู้สมควรไปกำกับการวัดต่างๆ ในคณะธรรมยุต เพื่อความเหมาะสมในขณะนั้น มี วัดศรีสุริยวงศ์ จังหวัดราชบุรี วัดมัชฌิมติการาม บางเขน พระนคร วัดตรีทศเทพ พระนคร วัดหนองคู จังหวัดลำพูน วัดศรีมุงเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วัดเกตการาม จังหวัดสมุทรสงคราม วัดจันทนาราม จังหวัดจันทบุรี วัดธาตุทอง พระนคร

๑๐. เปิดการประชุมคณะธรรมยุตจังหวัด ให้เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตมาประชุมที่วัดเจ้าคณะธรรมยุตจังหวัดเดือนละครั้ง เพื่อพบปะปรึกษาหารือในข้อพระธรรมวินัย ปรับปรุงวัดและการปกครองเป็นต้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้มีการเปิดประชุมคณะธรรมยุตจังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดราชบุรี จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดนครปฐม และ จังหวัดกาญจนบุรี

๑๑. ต่อมาเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ การปกครองในคณะธรรมยุตก็คงเป็นไปตามเดิม

☀ สมเด็จพระมหาสังฆปริณายก

พ.ศ. ๒๔๘๗ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว) วัดสุทัศน์ สิ้นพระชนม์ ถึงวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ในราชทินนามเดิม ดังคำประกาศสถาปนา ดังนี้

ประกาศสถาปนา

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗)

ปรีดี พนมยงค์

โดยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีสุสเทว เปริยญ ๕ ประโยค) วัดสุทัศน์เทพวราราม ซึ่งดำรงตำแหน่งสกลสังฆปริณายก ปธานาธิบดีสงฆ์ ได้สิ้นพระชนม์ ล่วงลับไปเสียแล้ว เป็นการสมควรที่จะสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชดำรงตำแหน่งต่อไป

และโดยที่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร มีคุณูปการในทางศาสนกิจ เจริญด้วยคุณวุฒิ ประกอบด้วยสมรรถภาพอันดียิ่ง เป็นที่คารวะของพระภิกษุสงฆ์และพุทธมามกะทั่วไป สมควรจะดำรงตำแหน่งสกลสังฆปริณายกได้

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงให้ประกาศสถาปนาสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ขึ้นเป็น สมเด็จพระสังฆราช ในราชทินนามเดิม ดำรงตำแหน่งสกลสังฆปริณายก ปธานาธิบดีแห่งสงฆมณฑล ทว่าราชอาณาจักรสืบไป

ประกาศ ณ วันที่ ๓๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ เป็นปีที่ ๑๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ควง อภัยวงศ์

นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ จากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๒ ตอนที่ ๙ หน้า ๑๖๖ พ ศ ๒๔๘๘

ถึง พ.ศ. ๒๔๙๓ ในรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ ๙) ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาเฉลิมพระนาม ให้เต็มพระเกียรติยศ ตามราชประเพณี เนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๙๓

☀️ ทรงปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งดำเนินมาเป็นลำดับเกิดความขัดข้องในการปกครองหลายประการ เป็นเหตุให้การคณะสงฆ์ดำเนินไปไม่เรียบร้อย เพื่อแก้ไขข้อข้องต่าง ๆ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ฯ ในฐานองค์สกลมหาสังฆปริณายก ได้มีพระบัญชา เรียกประชุมพระเถระทั้ง ๒ ฝ่าย มาพิจารณาตกลงกันที่พระตำหนักเพชร เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ พระเถระทั้ง ๒ ฝ่าย ได้ตกลงกัน ดังนี้

๑. การปกครองส่วนกลาง คณะสังฆมนตรีคองบริหารร่วมกัน แต่การปกครองบังคับบัญชาให้เป็นไปตามนิกาย
๒. การปกครองส่วนภูมิภาค ให้แยกตามนิกาย
๓. ส่วนระเบียบปลีกย่อยอื่น ๆ จะได้ปรึกษาในภายหลัง ได้ทรงสั่งให้พระธรรมยุตเจ้าคณะชั้นต่าง ๆ เป็นต้น ปฏิบัติตามข้อตกลงนี้

ในส่วนคณะธรรมยุตนั้น พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้มีพระบัญชาเรียกประชุมพระคณาธิการส่วนภูมิภาค คือเจ้าคณะธรรมยุตจังหวัด และผู้ช่วยเจ้าคณะธรรมยุตอำเภอ ท้าวพระราชอาณาจักร ณ พระตำหนักเพชร และได้ทรงกำหนดนโยบายบริหารการคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๘

☀️ ทรงกรม

พ.ศ. ๒๔๙๙ ในรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ ๙) ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาพระสมณศักดิ์ และฐานันดรศักดิ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ขึ้นเป็น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระองค์ที่ ๑๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีสำเนาประกาศสถาปนา ดังนี้

ประกาศพระบรมราชโองการ

สถาปนาสมณศักดิ์ และฐานันดรศักดิ์ สมเด็จพระสังฆราช
ขึ้นเป็น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
ภูมิพลอดุลยเดช พร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร
สยามินทรราชธิราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า โดยที่ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงเป็นพระราชอุปัธยาจารย์ ทรงมีพระคุณูปการอย่างยิ่งแต่พระองค์เมื่อคราวทรงผนวช ได้ถวายโอวาทานุศาสน์ ให้ทรงเข้าพระราชหฤทัย ในหลักพระพุทธศาสนาอย่างทราบซึ่ง นับว่าทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล แห่งองค์พระมหากษัตริย์ และประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้ มีศักดิ์เป็นหม่อมราชวงศ์ราชประนัปดา ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นเชื้อสายในราชตระกูล แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี ทรงยินดีในเนกขัมมปฏิบัติ เป็นอจลพรหมจรรย์ัตถ์ยังยืนมาช้านานถึง ๖๔ พรรษา ดำรงมั่นอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญามีได้เสื่อมถอย มีพระจริยาวัตรเรียบร้อย

บริสุทธิ บริบูรณ์ มิได้หวั่นไหวต่อโลกามิส ทั้งพระฉันทจริต ก็เพียบพร้อมด้วยสมณคุณธรรม
ยากที่จะหาผู้เสมอได้ ทรงพระปรีชาญาณแจ่มใส รอบรู้พระไตรปิฎกสัทธรรม ซึ่งนับว่าเป็น
พหุศรุตบัณฑิต อย่างยอดเยี่ยมพระองค์หนึ่งทรงพระสุตญาณอย่างลึกซึ้ง สามารถในธรรม
วิจารณ์ธรรมวินิจฉัยได้อย่างถูกต้องเด็ดขาดในโอกาสทุกเมื่อ ส่วนในการพระศาสนา สมเด็จพระ
พระสังฆราช ก็ได้ทรงรับหน้าที่บริหาร จัดการทะนุบำรุงให้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ จนใน
ที่สุด ได้ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกมาเป็นเวลานานถึง ๑๒ ปี ได้ทรงบำเพ็ญ
กรณียกิจเป็นหินาคฤหิตประโยชน์แก่พุทธจักรและอาณาจักรอย่างไพศาล ตั้งความพิสดาร
ปรากฏอยู่ในประกาศสถาปนาเฉลิมพระนามเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ นั้นแล้ว และบัดนี้ก็เป็นที่ประจักษ์ว่า สมเด็จพระ
พระสังฆราชทรงเจริญยิ่งด้วยคุณวุฒิ วิทยุฒิ รัตตัญญุมหาเถรธรรม เป็นที่เจริญศรัทธาปสา
ทะและเป็นคารวสถาน ปุชนิยมเจดีย์แห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรม
วงศานุวงศ์ ตลอดถึงมวลพุทธบริษัทและอาณาประชาราษฎร์ทั่วสกลราชอาณาจักร สมควร
จะสถาปนาพระเกียรติยศฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง เพื่อเป็น
ศรีศุภมงคล แต่พระบวรพุทธศาสนา และเป็นที่ยกเฉลิมพระราชาศรัทธาคารวสถานสืบไป

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ขึ้นเป็น
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วิสุทธิสงฆคุณาลังการ อริยวงศาตญาณ
วิมล สกลมหาสังฆปริณายก ตรีปิฎกกลากุสโลภาส ภูมิพลมหาราชหิโตปธยาจารย์ สุจิต
ตาทิธานสังฆวิสุต มหามกุฏมหาราชประณิปดา นววงศราชกุลาภิวรรธน สุขุมอรรถธรรม
วิจารณ์ปรีชา กาพยรจนฉันทพากยปฏิภาณ ปาวจนุตตมญาณวราภรณ์ สุนทรวิสุทธิ

พรหมจรรย์ วิมลศีลชั้นธสมาจารวัตร พุทธศาสนิกบริษัทคารวสถาน วิจิตรปฏิภาณพัฒนคุณ
อดุลคัมภีรญาณบัณฑิต สรรพคุณิสสรมหาปธานาธิบัติ ศรีสมณุดมบรมบพิตร คชนาม เสด็จ
สถิต ณ วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร พระอารามหลวงทรงศักดิ์ดินา ๑๑๐๐๐ ตามกำหนดอย่าง
พระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวง และดำรงพระอิสริยยศยิ่งใหญ่ในฝ่ายพุทธจักร สมณศักดิ์ที่
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า เป็นประธานในสมณมณฑลทั่วราชอาณาจักร ขออาราธนาให้ทรงรับ
อัฐระพระพุทธานุภาพ เป็นภาระสั่งสอน ช่วยระงับอริกรรม และอนุเคราะห์พระภิกษุสงฆ์
สามเณรทั่วไป โดยสมควรแก่พระอิสริยยศสมณศักดิ์ ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล
ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนามงคล วิบูลย์ศุภผลจรรโลงฐิติกาล ใน
พระพุทธานุภาพ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เป็น หลวงวชิรญาณวงศ์ ถือศักดิ์ดินา ๖๐๐ ให้ทรงตั้งปลัดกรม เป็น ขุน
จันทบวรกิจ ถือศักดิ์ดินา ๔๐๐ ให้ทรงตั้งสมุหบัญชี เป็น หมื่นวินิจฉัยรณภักษ์ ถือศักดิ์ดินา ๓๐๐
ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งบรรดาศักดิ์ทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงและในกรมตามอย่างธรรมเนียม
เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบัญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิ
เจริญเทอญ

ในส่วนสมณศักดิ์นั้น ให้ทรงมีพระราชอาคัน และพระครูฐานานุกรมระดับพระอิสริยยศ
๑๕ รูป คือ พระมหานายก พุทธปาพจนติกโลกยปสาทาภิบาล สกลสังฆประธานมหาเถร
กิจการี คณาธิปไตยศรีรัตนคณาจารย์ พระราชาคณะปลัดขวา ๑ พระจุลนายก ธรรมเนียมศาสก
มหาเถรราชการ คณกิจบรรหารธุการี สมุหบดีศรีธรรมภาณกาจารย์ พระราชาคณะปลัดซ้าย
๑ พระครูวิสุทธธรรมภาณ ๑ พระครูพิศาลวินยวาท ๑ พระครูประสาทพุทธปริตร พระครู
พระปริตร ๑ พระครูประสิทธิ์พุทธมนต์ พระครูพระปริตร ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรม

จร ๑ พระครูสรภัญญ์ประกาศ พระครูคู่สวด ๑ พระครูสรนาทวิเศษ พระครูคู่สวด ๑ พระครู
นิเทศธรรมจักร ๑ พระครูพิทักษ์ธุรกิจ ๑ พระครูสังฆสิทธิกร ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครู
ใบฎีกา ๑ ขอให้พระคุณผู้ได้รับตำแหน่งทั้งปวงนี้ มีความสุขสิริสวัสดิสภาพร ในพระบวรพุทธ
ศาสนา เทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๒๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ เป็นปีที่ ๑๑ ในรัชกาลปัจจุบัน
ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

☀️ พระภารกิจด้านมหามกุฏราชวิทยาลัย

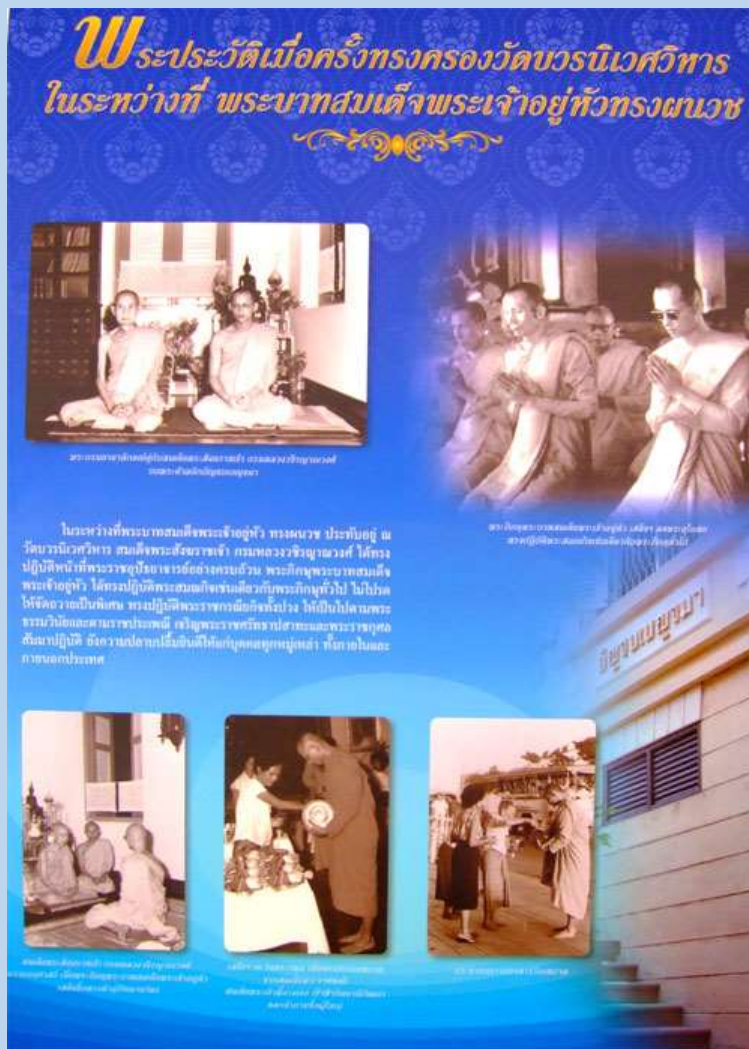
ในทางมหามกุฏราชวิทยาลัยนั้น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ก็ได้ทรงมีส่วนร่วมในการดำเนิน
กิจกรรม ตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง กล่าวคือ ได้ทรงเป็นกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรม
ราชูปถัมภ์ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานอาราธนาบัตรทรงตั้ง
มา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘ ขณะทรงเป็นหม่อมราชวงศ์พระชิน เปரியัญ พรราชา ๒

ต่อมาได้ทรงเป็นอุปนายกกรรมการ ในสมัยที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินันท์
สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงเป็นนายกกรรมการ

พ.ศ. ๒๔๗๖ ทรงได้รับมอบหน้าที่การทำงานในตำแหน่งนายกกรรมการ จากสมเด็จพระ

พระสังฆราชเจ้า (ลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๔๗๖) เมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้า

สิ้นพระชนม์แล้ว ทรงได้รับเลือกเป็นนายกกรรมการ ตลอดมา

ในด้าน การบำรุงและอุดหนุนการศึกษาพระปริยัติธรรม ได้วางระเบียบบำรุงการศึกษา
 อบรม แก่สำนักเรียนต่าง ๆ รับอบรมนักเรียน ครู นักเรียนปกครอง ที่ส่งเข้ามาจากจังหวัด
 นั้น ๆ ส่งครูออกไปสอนในสำนักเรียนที่ขาดครูบ้าง บำรุงสำนักเรียนต่าง ๆ ด้วยทุนและ
 หนังสือตามสมควร กำหนดให้มีรางวัลเป็นการส่งเสริมสำนักเรียนที่จัดการศึกษาได้ผลดี
 จัดตั้งหอสมุดมหามกุฏฯ (ตามคำสั่ง วันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘) ตั้งสภาการศึกษา
 มหามกุฏฯ เป็นรูปมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา (ตามคำสั่ง วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ.
 ๒๔๘๘) เปิดเรียนเป็นปฐม เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๙

ในด้าน การเผยแพร่ ฟื้นฟูการออกหนังสือนิตยสารธรรมจักษุรายเดือน ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม
 ๒๔๗๖ จัดตั้งโรงพิมพ์มหามกุฏฯ ตั้งแต่วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๗๘ จัดพิมพ์คัมภีร์พระ
 ธรรมเทศนาใช้กระดาษแทนใบลานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ บัดนี้เรียกว่า “มหามกุฏเทศนา” จัดส่ง
 พระไปทำการเผยแผ่ในส่วนภูมิภาคตามโอกาส

ประวัติศาสตร์เมื่อครั้งทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงลาผนวช

วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๕ เวลา ๑๒.๐๐ นาฬิกา พระกนิษฐ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ พระปิ่นเกล้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้อัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ พร้อมด้วยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (คุณ)
จากวัดบวรนิเวศวิหาร มายังวัดบวรนิเวศวิหาร ๑ ชั้น บริเวณพระตำหนักเดิมด้านทิศใต้ติดต่อกับ
กับพระปิ่นเกล้าฯ ทรงปลูกต้นสนต้นที่ ๒ ต้น ที่บริเวณอักษระตำหนักทรงพระพรหม

เวลา ๑๐.๑๕ นาฬิกา เสด็จฯ ออกพระปิ่นเกล้า ทรงจุดธูปเทียนเครื่อง
นมัสการ ทรงรับแจกเมล็ดข้าวเปลือกดีใจพระวอพระตา แล้วทรงประกาศลาสิกขา
เฉพาะหน้าพระสงฆ์ แล้วเสด็จฯ ออกยังพระตำหนักเพ็ชร พระราชทาน
กระแสพระราชดำริในการทรงลาผนวช

เสด็จฯ พระปิ่นเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ทรงปลูกต้นสน

เสด็จฯ พระปิ่นเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ทรงปลูกต้นสน

เวลา ๑๑.๓๐ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ไปยังพระตำหนัก
บัญชาเบญจมาศเสด็จสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (คุณ) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระฉายาลักษณ์ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (คุณ) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
นำพระพุทธรูปสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (คุณ) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (คุณ) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (คุณ) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (คุณ) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

เสด็จฯ พระปิ่นเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ทรงปลูกต้นสน

เสด็จฯ พระปิ่นเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ทรงปลูกต้นสน

☀️ ผลงานพระนิพนธ์

พ.ศ. ๒๔๗๐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ฯ ให้ชำระพระไตรปิฎกฉบับ
สยามรัฐ แล้วโปรดให้จัดพิมพ์ด้วยพระราชประสงค์ที่จะทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาทรงพระ
ราชอุทิศพระกุศลถวาย สอนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้ทรงชำระ ๒ เล่ม

ทรงชำระอรรถกถาชาดก ที่สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
โปรดให้ชำระพิมพ์ ในโอกาสที่มีพระชนมายุ ๖๐ พรรษาบริบูรณ์ รวม ๑๐ ภาค

ส่วนหนังสือทรงรจนา หรือที่บันทึกจากพระดำรัสด้วยมุขปาฐะ เป็นต้นว่า

ศาสนาโดยประสงค์ (พิมพ์หลายครั้ง)

พระโอวาธรรมบรรยาย ๒ เล่ม (พิมพ์หลายครั้ง)

ตายเกิดตายสูญ (พิมพ์หลายครั้ง)

ทศพิธราชธรรม พร้อมทั้งเทวตาทิสอนอุโมทนาภา และ สังคหวัตถุ จักรวรรดิวัตร และขัตติยพละ ถวายในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานฉลองพระสุพรรณบัฏ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๔๙๓

พุทธศาสนคติ คณะธรรมยุต พิมพ์ในงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ พ.ศ. ๒๕๐๐

บทความต่าง ๆ รวมพิมพ์เป็นเล่มตั้งชื่อว่า “ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนาตั้งแต่เบื้องต้น” (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพนิภา พ.ศ. ๒๕๐๑)

พระธรรมเทศนา ทศพิธราชธรรม ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลปัจจุบัน พระธรรมเทศนาศราทธพรต ในคราวถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระโอวาทในโอกาสต่าง ๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้าครั้งนี้ด้วย

พระธรรมเทศนา “วชิรญาณวงศ์เทศนา” รวม ๕๕ กัณฑ์ คณะธรรมยุตพิมพ์เป็นเล่มและมหามกุฏฯ พิมพ์เป็นคัมภีร์ “มหามกุฏเทศนา” ในคราวพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ครั้งนี้

ที่ฆาวุคำฉันท์ (พิมพ์หลายครั้ง)

☀️ ประชวรใหญ่ครั้งแรก

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ประชวรโรคนิวในถุงน้ำดี ต้องเสด็จไปประทับ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ แพทย์ได้ถวายการผ่าตัด ๒ ครั้ง ตัดถุงน้ำดีออก ต่อมา พระบรมวงศานุวงศ์ คณะศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือ ได้ดำเนินการสร้างตึกสำหรับพระภิกษุสามเณรผู้อาพาธขึ้น ๑ หลัง ให้แก่โรงพยาบาล จุฬาลงกรณ์ เป็นที่ระลึกในการหายประชวรครั้งนั้น แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้ประทานนามว่า “ตึกสามัคคีพยาบาล” โปรดใช้คำว่า “พยาบาล” ซึ่งเป็นศัพท์บาลีที่มีอยู่แล้ว (พยาปาร หรือ วยาปาร แปลว่า ขวนขวาย, ช่วยธุระ, กิจกรรม) แทนคำว่า “พยาบาล” ซึ่งเป็นศัพท์ผูกใหม่

☀ พระราชอุปัชฌาย์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๙) และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จฯ เยี่ยมพระอาการในคราวประชวรนี้หลายครั้งและได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์โดยตลอดทราบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชปาณิธานอย่างแน่วนอนว่า เมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้าหายประชวร จะทรงผนวชและสมเด็จพระสังฆราชเจ้าก็หายประชวรได้อย่างน่าประหลาด จึงได้ตกลงพระราชหฤทัยจะทรงผนวช ด้วยมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ที่ทรงถือว่า ได้ทรงมีคุณูปการส่วนพระองค์มามาก เป็นพระอุปชฌายะสนองพระเดชพระคุณพระราชบูรพการี ตามคตินิยมราชประเพณี ได้เสด็จฯ มาเฝ้าถวายเครื่องสักการะ แสดงพระองค์เป็นอุปสัมปทาเปกข์ (ผู้ประสงค์อุปสมบท) ในสำนักสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๔๙๙

ครั้งนี้ถึงวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๙ ได้เสด็จทรงผนวช ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในสังฆสมาคม ๓๐ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระราชาอุปถัมภ์เป็นประธานในการอุปสมบทกรรม เสร็จเวลา ๑๖.๒๓ นาฬิกา แล้วเสด็จฯ พระอุโบสถ พระพุทธรัตนสถาน ทรงประกอบการทำพิธีกรรมตามขัตติยราชประเพณี ในสังฆสมาคมฝ่ายธรรมยุต ๑๕ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงเป็นประธาน เสร็จเวลา ๑๗.๔๓ นาฬิกา แล้วเสด็จฯ โดยรถพระที่นั่ง พร้อมด้วยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า สู่วัดบวรนิเวศวิหาร ในท่ามกลางประชาชน ที่มาเฝ้าพระบารมีอย่างแน่นขนัดสองฟากถนนตลอดถึงวัด ได้ทรงดำรงสมณเพศ ประทับทรงปฏิบัติพระธรรมวินัย อยู่ในสำนักสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ตลอด ๑๕ ราตรี ทรงลาผนวช ณ วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

☀️ ทรงกรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ สถาปนาสมณศักดิ์ และฐานันดรศักดิ์ สมเด็จพระราชาอุปถัมภ์ เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ประกอบพระราชพิธี ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙ ได้ถวายพัดมหาสมณุตมาภิเษก ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เศวตฉัตร ๓ ชั้น ได้เปลี่ยนเป็นฉัตรตาดเหลือง (หรือฉัตรตาดสีทอง) ๕ ชั้น สำหรับฐานันดรศักดิ์ กรมหลวงฯ

☀️ อภิธมหารัฏฐคุรุ

รัฐบาลแห่งสหภาพพม่า ได้ถวายเฉลิมพระสมณศักดิ์ “อภิธมหารัฏฐคุรุ” ซึ่งเป็นสมณศักดิ์สูงสุดของสหภาพพม่า แต่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า นายกรัฐมนตรีพม่า ซึ่งได้รับเชิญมาร่วมใน

งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษในประเทศไทย ได้มาประกอบพิธีถวาย ณ พระอุโบสถ วัดบวร
นิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๐

☀️พระกรณียะพิเศษในรัชกาลปัจจุบัน

ถวายศาสนโนวาทและเบญจศีล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในคราวแสดงพระองค์เป็นพุทธ
มามกะ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๔๘๙

ทรงเป็นประธานพระสงฆ์ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ระหว่างวันที่ ๔-๘ พฤษภาคม
๒๔๙๓ ในพระราชพิธีนี้ ได้ถวายพระครอบพระกริ่งกับพระครอบยันต์นพคุณ ณ มณฑปพระ
กระยาसनาน ถวายพระธรรมเทศนาทศพิธราชธรรม

ถวายพระนาม สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ ซึ่งประสูติ ณ วันจันทร์ที่ ๒๘
กรกฎาคม ๒๔๙๕

ถวายพระนาม สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสิรินทรเทพรัตนสุตา ซึ่งประสูติ ณ วันเสาร์ที่ ๒
เมษายน ๒๔๙๘

การสิ้นพระชนม์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

หลังจากประชวรใหญ่ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ประชวรต่อเนื่องมา พระวรกาย พยายามฟื้นคืนมา แต่ครั้งหนึ่งประชวรหนัก จนกระทั่งถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เป็นองค์ประธานพิธีพระราชทานเพลิงศพ เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ใต้พระอาสนวิหารพระมหาธาตุใต้ที่ประดิษฐานที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวชิรวิหาร กรุงเทพมหานคร ค่อยพินิจ ณ พระวิหารสุโขทัยมอญไฮโดร ใต้

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ขณะประชวร

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ขณะประชวร

ต่อมาเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๑ มีพระอาการหนักด้วยพระโรคเส้นพระโลหิตในสมองอุดตัน พระวรกายเฉื่อยชาเป็นอันหมดสิ้นชีพิตักษัยได้ ณ วันรุ่งขึ้นพระอาสนวิหารพระมหาธาตุใต้ที่ประดิษฐานที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวชิรวิหาร กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ พระอภิปธานพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ณ พระวิหารสุโขทัยมอญไฮโดร ใต้ที่ประดิษฐานที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวชิรวิหาร กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

ถวายพระนาม สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ซึ่งประสูติ ณ วันพฤหัสบดี ที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๐๐

ถวายพระนาม พระพุทธนาราวันตบพิตร ที่ได้ทรงสถาปนาและโปรดให้นำมา เมื่อเสด็จ ฯ
ถวายพุ่ม วันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๐๐ เพื่อประดิษฐานไว้ ณ พระปั้นหย่า อันเป็นที่เสด็จ
ประทับบำเพ็ญสมณปฏิบัติ ในระหว่างทรงผนวช

ถวายพระนาม พระโพธิ์ไต้แม่ว่า “พระโพธิ์มหายาเขตสุชาตภูมินาถ รัฐศาสนสถาวรางกูร”
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ (หมายเหตุ - พระโพธิ์ต้นนี้เกิดมาจากพระโพธิ์ที่อันเชิญมาจากศรีลังกามา
ประดิษฐานที่วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาได้ตายลง แต่ก่อนจะตายได้มีพระโพธิ์ต้นใหม่เกิด
ขึ้นมา เรียกว่า พระโพธิ์ไต้แม่)

☀️ ประชวรครั้งอวสาน

หลังจากประชวรครั้งใหญ่ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้ประชวรกระเสาะกระแสะ พระวรกายทรุดโทรมเรื่อยมา แต่อาศัยที่ได้ถวายการรักษาพยาบาล และประคับประคองเป็นอย่างดีอยู่ตลอดเวลา ประกอบกับมีพระเหตุทัยเข้มแข็งปล่อยวาง จึงทรงดำรงพระชนม์มาได้โดยลำดับจนถึงเดือนกรกฎาคม ๒๕๐๑ จึงปรากฏพระอาการประชวรมาก มีพระโลหิตออกกับบังคลหนัก ต้องรับนำเสด็จสู่ตึกสามัคคีพยาบาล โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ต่อมาในเดือนกันยายน ๒๕๐๑ เริ่มปรากฏพระอาการเป็นอัมพาต แพทย์สันนิษฐานว่า เส้นพระโลหิตในสมองตีบตัน แต่ต่อมาพระอาการค่อยดีขึ้นบ้าง แล้วก็กลับทรุด

☀️ พระราชทานพัชรรัตนาภรณ์ ชั้น ๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินถวายพัชรรัตนาภรณ์ ชั้น ๑ เมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๑

ส่วนในรัชกาลอดีต ในรัชกาลที่ ๕ ไม่ปรากฏหลักฐาน ในรัชกาลที่ ๖ ได้พบหลักฐานเพียงว่า เติร์ยมพัชรรัตนาภรณ์ชั้น ๓ สำหรับพระราชทานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ และได้รับพระราชทานพัชร

รัตนาภรณ์ ชั้น ๒ เมื่อไรรยังไม่พบหลักฐาน ในรัชกาลที่ ๗ ได้รับพระราชทานพัชรรัตนาภรณ์ ชั้น ๑ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑

☀️ ปัจฉิมกาล

ครั้งเวลาหลังเที่ยงคืนของวันที่ ๑๐ นับเป็นวันที่ ๑๑ พุศิจิกายน ๒๕๐๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ ฯ ประทับหน้าพระแท่นบรรทมในห้องประชวร สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้สิ้นพระชนม์เมื่อเวลา ๐๑.๐๘ น. มีพระชนมายุ ๘๕ พรรษา ๑๑ เดือน และ ๑๙ วัน

พระรูปหล่อ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระสังฆราช
เจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
ประดิษฐานเบื้องหน้าฐานพระประธาน พระพุทธชินสีห์ และ พระสุวรรณเขต ณ วัดบวร
นิเวศวิหาร

พระเครื่องบูชาในสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์

เหรียญไพรีพินาศ จัดสร้างในวาระสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์
ทรงมีพระชนมายุครบ 80 พรรษาในวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ.2495

<http://www.amuletheritage.com/p-8.html>

พระชัยวัฒน์ไพรีพินาศ วัดบวรนิเวศ พิมพ์บัวเหลี่ยม
จัดสร้างในวาระสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์
ทรงมีพระชนมายุครบ 80 พรรษาในวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ.2495

พระชัยวัฒน์ไพรีพินาศ วัดบวรนิเวศ พิมพ์บัวแหลม
จัดสร้างในวาระสมเด็จพระเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์
ทรงมีพระชนมายุครบ 80 พรรษาในวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ.2495

พระชัยวัฒน์ไพรีพินาศ วัดบวรนิเวศ ไม่แต่งพิมพ์
จัดสร้างในวาระสมเด็จพระเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์
ทรงมีพระชนมายุครบ 80 พรรษาในวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ.2495

พระบูชาไพรีพิณาศ วัดบวรนิเวศวิหาร

จัดสร้างในวาระสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์
ทรงมีพระชนมายุครบ 80 พรรษาในวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ.2495

เหรียญสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์

จัดสร้างในวาระสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์
ทรงมีพระชนมายุครบ 80 พรรษาในวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ.2495

เหรียญที่ระลึก สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์)
วัดบวรนิเวศวิหาร จัดสร้างปีพ.ศ. 2514

ที่มา : ประตู่ธรรม, www.dharma-gateway.com/ , พระประวัติ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า
กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์) วัดบวรนิเวศวิหาร
พระองค์ที่ ๑๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์, จากนิตยสารธรรมจักษุ ปีที่ ๘๑ ฉบับ
ที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๔๐.

สำนักงานวัดบวรนิเวศวิหาร, www.watbowon.com/ , สมเด็จพระสังฆราช
พระองค์ที่ ๑๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์.

amuletheritage.com